

Dwie ojczyzny. O twórczości literackiej niemieckiego kapłana Petera Dörflera

Twórczość literacka Petera Dörflera (1878-1955), w której krzyżują się płaszczyzny: historyczna, teologiczna i kulturowa, odnosi się bezpośrednio do zjawiska głoszenia orędzia chrześcijańskiego piórem. Pytając o możliwość estetycznej rehabilitacji ówczesnego katolicyzmu, zwracał on uwagę na zakotwiczenie niemieckiego dziedzictwa duchowo-kulturowego w tradycji chrześcijańskiej. Wiele inspiracji zaczerpnął Dörfler z myśli francuskich twórców nurtu, określanego mianem *renouveau catholique*. Podejmował wielokrotnie wątki charakterystyczne dla beletrystyki „odrodzonej”, jak: wolność i sumienie, cnoty teologiczne oraz – element nadrzędny – doniosłość ideowych wartości Ewangelii.

1. Dane biograficzne

Peter Dörfler pochodził ze wschodniej części Bawarii i uczęszczał do gimnazjum prowadzonego przez benedyktynów w Augsburgu. Po zdanej w 1899 r. maturze kontynuował edukację jako student teologii w seminarium duchownym w Monachium. W tym czasie zaprzyjaźnił się z Josephem Bernhartem (1881-1969), późniejszym uznanym teologiem, z którym należał w latach 20. do kręgu skupionego wokół Theodora Haeckera (1879-1945). Po przyjęciu święceń kapłańskich w 1903 r. pracował jako wikariusz w kilku bawarskich parafiach. W 1913 r. obronił doktorat na Wydziale Teologicznym w Monachium. Tematem jego dysertacji był kult świętych według rzymskich inskrypcji i obrazów. Opublikowanie i pozytywne przyjęcie wspomnień *Als Mutter noch lebte* (1912)¹,

¹ Por. P. Dörfler, *Als Mutter noch lebte. Aus einer Kindheit*, Freiburg i Br. 1912.

napisanych pod wpływem śmierci matki (1909), otworzyły Dörflerowi drzwi do założonego przez Karla Mutha i cenionego nawet poza granicami Niemiec czasopisma „Hochland”. W 1915 r. został mianowany dyrektorem domu dziecka w Monachium (St. Marien-Ludwig-Ferdinand Kinderheim).

Obejmując tam stanowisko przełożonego, kapelana i katechety, Dörfler kontynuował swoją twórczość literacką na szeroką skalę. Ogólny nakład jego wszystkich tekstów przekroczył już za jego życia milion egzemplarzy. Od 1916 r. odbywał liczne podróże z odczytami autorskimi, nie tylko w miastach niemieckich, ale i w Szwajcarii, Austrii, w krajach nadbałtyckich, na Węgrzech, w Rumunii, w Luksemburgu, w Norwegii i we Francji. W 1918 r. został odznaczony krzyżem św. Ludwika, przyznawanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Niemiec, oraz otrzymał nagrodę Fundacji im. Johanna Fastenratha. W 1933 r. został przyjęty do Pruskiej Akademii Sztuk. W Trzeciej Rzeszy pisarz nadal publikował swoje utwory. W żadnym jego tekście nie można znaleźć jednakże śladu aprobaty dla ideologii nazistowskiej; tworzył, posługując się szyfrem, ale przystosowując do pewnego stopnia swoje teksty do wymagań ze strony Ministerstwa Propagandy².

Po wojnie solidaryzował się z tzw. wewnętrzną emigracją³, której Thomas Mann (1875-1955) zarzucił tchórzostwo poprzez bierne tolerowanie terrorku narodowych socjalistów. Rok 1945 przyniósł Dörflerowi Nagrodę Literacką Miasta Monachium, a w 1948 r. został on przyjęty do Bawarskiej Akademii Sztuk Pięknych (Bayerische Akademie der Schönen Künste) oraz odznaczony tytułem papieskiego prałata. W 1950 r. został powołany na członka Niemieckiej Akademii Języka i Literatury (Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung). W 1953 r. rodzinne miasto Untergermaringen przyznało Dörflerowi tytuł zasłużonego mieszkańca. Ostatnim oficjalnym wyróżnieniem był Krzyż Zasługi, który Dörfler przyjął w 1954 r. Zmarł w 1955 r. i został pochowany na cmentarzu Winthirfriedhof. Na podstawie testamentu cała spuścizna literacka została przekazana archiwum Caritasu archidiecezji Monachium-Fryzyinga (München-Freising).

2. Charakterystyka twórczości

Twórczość Petera Dörflera można określić mianem zachowawczej, pozbawionej radykalnych akcentów społecznych i rewolucjonistycznych. Pisarz był wprawdzie popularny w kręgach chrześcijańskich, jednak jego obecność w szerszym obiegu literackim Niemiec miała i ma do dzisiaj charakter podskórny.

² Dörfler eksponował w tym czasie w swoich tekstach np. mity starogermańskie.

³ Por. list Petera Dörflera do Walthera von Molo z 13.06.1946, w: Archiwum Caritasu archidiecezji München-Freising, sygnatura IV/NL PD 32 (odpis).

Negatywną rolę odegrała tu zawężająca to piśmiennictwo i ograniczająca jej rezonans etykieta pisarza katolickiego. Choć twórczość ta nie zdołała się przebić na eksponowane miejsca w świadomości odbiorców, to zyskała mimo to dużą popularność, o czym świadczą liczne wznowienia do lat 70. włącznie. Na swój sposób wydatnie przyczyniła się ona zatem do utrwalenia religijności o dość wyraźnie modelowanym charakterze. Debiut literacki Dörflera przypadł na dekadę poprzedzającą wybuch I wojny światowej. Były to lata próby, której poddani zostali katolicy, pragnący – nie uszczuplając przy tym depozytu wiary – nawiązać dialog z sekularyzującym się światem. Siłą rzeczy dochodziło do zderzenia się tendencji pluralistycznych w odczytywaniu współczesnych prądów umysłowych i politycznych, z zasadą podtrzymania jedności w Kościele. Dörfler zamierzał poprzez swoją twórczość przede wszystkim spełniać funkcje integracyjne, jednoczyć czytelników na zasadach katolicyzmu.

Zakorzenie w tradycji chrześcijańskiej ma w twórczości Dörflera podwójny wymiar. Z jednej strony oznacza odnalezienie przez niego sensu i wartości w samym istnieniu, w relacjach do natury, do innych ludzi, a przede wszystkim do Boga. Z drugiej strony jest poszukiwaniem oparcia w Tradycji, a nawet – inaczej – radością z ponownego odkrywania źródeł wspólnych dla całej tradycji europejskiej. Zakorzenie to ma jeszcze inny aspekt. Stanowi mianowicie świadectwo oddziaływającej mocy kanonu, odnalezienia w przeszłości stałego i fundamentalnego zbioru dzieł, myśli, poprzez które pisarz określa siebie i swoją twórczość.

3. Piewca Bawarii

Peter Dörfler uważany bywa powszechnie za jednego z najznamienitszych piewców południowych Niemiec. Takim przedstawiają go m.in. Anselm Salzer i Eduard von Tunk w opracowaniu *Geschichte der deutschen Literatur* (1972)⁴. Podobnego zdania są nawet autorzy nowszych opracowań, jak Jochen König⁵, Alfons Schweiggert i Hannes S. Macher⁶. Pisarz, którego twórczość zakorzenio-

⁴ Por. A. Salzer, E. von Tunk, *Geschichte der deutschen Literatur. T.3: Das zwanzigste Jahrhundert*, Zürich 1972, 75.

⁵ Por. J. König, *Ein Allgäuer Pfarrer und Schriftsteller*, w: „Allgäuer Heimat-Kalender“ 1997/1998, 76-79.

⁶ Por. *Aufbruch zur Moderne. Literatur in Bayern 1890-1918*, w: A. Schweiggert, H.S. Macher (red.), *Autoren und Autorinnen in Bayern. 20. Jahrhundert*, Dachau 2004, 9-41, tu s. 14; *Als München nicht mehr leuchtete. Literatur in Bayern 1919-1960*, w: A. Schweiggert, H.S. Macher (red.), *Autoren und Autorinnen*, op. cit., 41-157, tu s. 46; por. także: A. Schweiggert, *Bayern ist nicht nur Oberbayern. Schriftsteller aus Niederbayern, der Oberpfalz und Schwaben*, w: A. Schweiggert, H.S. Macher (red.), *Autoren und Autorinnen*, op. cit., 347-348, tu s. 348.

na jest silnie w bawarskim krajobrazie kulturowym, ubolewał nierzadko nad poczuciem wyobcowania, charakterystycznym dla artystów wywodzących się ze Szwabii. Dał temu wyraz w 1936 r. w liście do pochodzącego również z okolic Augsburga pisarza Arthura Maximiliana Millera (1901-1992). Czytamy z nim, że mieszkańcy Szwabii – krainy historycznej, leżącej na pograniczu Bawarii i Badenii-Wirtembergii – traktowani są w obu regionach jako obcy. Nie są oni postrzegani ani jako Bawarczycy, ani jako mieszkańcy Allgäu. Nie mają oni zatem takiego wsparcia i mecenatu, jak np. pisarze wywodzący się z Nadrenii⁷.

O wpływie krajobrazu zachodniej Bawarii (określanej często jako bawarska lub wschodnia Szwabia) na twórczość Dörflera traktują dwie prace doktorskie z 1937 r. Maria Magdalena Scheppach w rozprawie poświęconej twórczości literackiej pisarzy pochodzących z terenów Augsburga stawia w centrum analiz literackich utwory Dörflera⁸. Autorka ukazuje m.in. sposoby ujmowania tradycji przez Dörflera. Pisarz pojmował ją – zdaniem Scheppach – bardzo szeroko, nie narzucając przy tym żadnych ograniczeń czasowych ani geograficznych. Poszukiwał w niej jednak tego, co okazywało się zbieżne z jego postawą ufności, tolerancji, rozważli i traktowania życia jako daru, którego bezcenneść ujawnia się każdego dnia i stanowi źródło nieustającej radości. Pisząc swoje utwory, korzystał z piśmiennictwa autorów identyfikujących się ze Szwabią i którzy prostym wartościom potrafili nadawać czytelny dla potomnych sakralny wymiar. Niektóre utwory Dörflera, takie jak: *Als Mutter noch lebte*, *Der Weltkrieg im schwäbischen Himmelreich* (1915), *Judith Finsterwalderin* (1916), *Der ungerechte Heller* (1922), *Die Papstfahrt durch Schwaben* (1923), *Die Apollonia-Trilogie* (1931-1932), *Feiertagsgeschichten im Jahresring* (1934) oraz *Die Allgäu-Trilogie* (1934-1936) zawierają dużo elementów charakterystycznych dla tzw. ksiąg regionalnych (Heimatbücher). Składają się na nie m.in. takie elementy, jak: wiadomości geograficzne i historyczne przeplatane szczegółowymi prezentacjami obyczajów, wierzeń, kultu religijnego, przesądów oraz medycyny ludowej⁹. Natomiast Eleonore Eibl prezentuje utwory kapłana – pisarza, eksponując wyłącznie jego przywiązanie do ziemi ojczystej. Głównym przedmiotem jej uwagi jest tu zatem wizja świata, miejsce i znaczenie problematyki kulturoworeligijnej w wykreowanej przestrzeni literackiej, sposoby istnienia i funkcjonowania w prozie Dörflera kategorii sakralności, która nie odnosi się bezpośrednio do wariantu

⁷ List z dnia 18.03.1936. Cyt. za: A.M. Miller, *Die Vorausgegangenen. Peter Dörfler und Joseph Bernhart. Begegnungen im Zeichen der Freundschaft*, Memmingen 1973, 19-20.

⁸ Por. M.M. Scheppach, *Die ostschwäbischen Dichter des 19. und 20. Jahrhunderts als volkskundliche Quellen*, Würzburg 1937.

⁹ Por. tamże, 1-2.

światopoglądowego, filozoficznego, lecz przede wszystkim do aspektu artystycznego, czyli wariantu antropologicznego i obrazowo-sytuacyjnego¹⁰. Eibl zestawia nazwisko Dörflera z innymi pisarzami (Uli Bräker, Jeremia Gotthelf i Heinrich Federer), u których miłość do ziemi ojczystej zakorzeniona jest w przywiązaniu do tradycji przodków.

Analiza pism autobiograficznych, a przede wszystkim korespondencji, ukazuje pisarza w nieco zmienionym świetle, na co słusznie zwraca uwagę Maria Cristina Giacomini. Owszem, Dörfler był przywiązany do regionu, z którego pochodził, tym niemniej nie odpowiadała mu monotonia życia na prowincji¹¹. Z radością przyjął w 1915 r. dekret biskupa powołujący go do pracy duszpasterskiej w Monachium. Ale i to miejsce nie było jego wymarzoną. Pisarz tęsknił za Włochami, o czym wspomina w nieopublikowanym dotychczas eseju *Aus meinem Leben*¹².

Popularność i przydomek „niemieckiego pisarza”¹³ ziemi szwabskiej przyniosły Dörflerowi dwie wydane w latach 30. trylogie. Pierwsza z nich znana jest jako *Apollonia-Trilogie* (1931/1932)¹⁴. W utworze tym autor wyeksponował opozycję wieś – miasto, przy czym wieś (w znaczeniu majątku ziemskiego) jest oazą spokoju i szczęścia oraz skarbnicą wszelkich cnót. Ziemia rodzinna to obszar rozciągnięty wokół dworu, ogród, staw, lasy, łąki, cmentarze. To ziemia święta. Ona wyznacza człowiekowi jego miejsce w świecie, to ziemia, którą uprawiał jego ojciec i dziadek, a po nich przejmą ten obowiązek również jego syn i wnuk. Świadomość tego faktu pozwala mieszkańcom Szwabii zachować spokój w najbardziej dramatycznych sytuacjach. W tradycji literackiej majątek ziemski utożsamiany był z przestrzenią wyłączoną ze sfery codzienności, zarówno przez uświęcenie naturalnego porządku świata, jak i zindywidualizowanie oraz wspólnotowe działanie jego mieszkańców. Otaczająca człowieka przestrzeń jest nie tylko otoczeniem przyrodniczym. Tworzą ją także stosunki społeczne. Nie kto inny, jak właśnie mieszkańcy danego terytorium przypisują

¹⁰ Por. E. Eibl, *Heimatsinn und Weltschau in Peter Dörfers erzählenden Dichtungen*, Wien 1937. Manuskrypt, w: IV/NL PD 329, 3-4.

¹¹ Por. J. Bernhart, *Peter Dörfler*, w: L. Wachinger (red.), *Schwäbische Porträts*, Weibenhorn 1984, 139-183, tu s. 143. Cyt. za: M.C. Giacomini, *Zwischen katholischem Milieu und Nation. Literatur und Literaturkritik im Hochland (1903-1918)*, Paderborn-München-Wien-Zürich 2009, 331.

¹² Por. P. Dörfler, *Aus meinem Leben*, prawdopodobnie z lat 1934-47, w: IV/NL PD 226.

¹³ Por. *Peter Dörfler. Ein deutscher Dichter. Eine Würdigung von Dr. Joseph Michels. Mit einigen ausgewählten Zeitungsstimmen zu seinen beiden großen Roman-Trilogien*, Berlin 1936.

¹⁴ Cz. 1: *Die Lampe der törichten Frau. Roman*, Berlin 1931, cz. 2: *Apollonias Sommer. Roman*, Berlin 1931, cz. 3: *Um das kommende Geschlecht. Roman*, Berlin 1932. Wydanie całościowe: *Die Apollonia-Trilogie. Der Roman eines Geschlechtes*, Berlin 1932.

ziemi określone znaczenia, nadają im pewne sensy. Znaki codzienności składają się na większe obrazy, stereotypy czy przekonania. Wyrazem tego stają się różne definicje „tutejszości”.

Natomiast druga, *Allgäu-Trilogie* (1934/36)¹⁵, literacko rekonstruuje życie Karla Hirnbeina (1807-1871), polityka, przedsiębiorcy i twórcy reformy rolnej w Bawarii. Obrazy i słownictwo związane z uprawą roli, pszczelarstwem i mleczarstwem stanowią w trylogii swoisty kod, za pomocą którego mówi się już nie tylko o pewnych pracach wykonywanych dla zarobku, ale i o wspólnym losie, o sąsiedztwie, o poszukiwaniu i odnajdywaniu wartości. Znamienna dla literatury „zaangażowanej” idealizacja głównej postaci trylogii, akcentowanie jego zamiłowania do solidnej pracy i nauki oraz usakralnienie pracy na roli, którą autor określa jako urząd kapłański, znajdują u Dörflera częstokroć wyraz w lapidarnych, ale i przejrzystych komentarzach narratorskich. Powieści o Karlu Hirnbeinie osadzone są w horyzoncie oczekiwań prowincji i rozpatrywać ją należy przede wszystkim w kategoriach pisarstwa społecznego, jako literaturę przydatną, swojską i sprawdzoną. Główna postać kieruje się w swoim postępowaniu racjami życiowymi, trzeźwo pojmowanymi i przedstawionymi w sposób realistyczny, jednakże ujawnia też głębsze złoza osobowości, które leżą u podstaw wszystkich ważniejszych decyzji i których źródło tkwi w przywiązaniu do południowych Niemiec. Wyeksponowane zostały tutaj również pewne stałe wartości istotne dla życia danego środowiska, niezależnie od nowinek i mód. Innymi słowy, autor traktuje porozumienie z czytelnikami wyłącznie jako jedną z metod lansowania własnych kryteriów oceny, a nie jako swoiste pośredniczenie na linii pisarz – czytelnik. Nie ukrywa pod pozorami obiektywizmu naukowego zaangażowania emocjonalnego, uwarunkowanego osobistymi przekonaniem i gustami, a swoim wypowiedziom krytycznym nadaje świadomie charakter eseistyczny. Niezależnie od pojawiających się ujęć idealizujących rolnictwo w południowych Niemczech wnosi on istotne konstatacje i przemyślenia, cenne dla zrozumienia rozwoju piśmiennictwa regionalnego.

Także inne utwory literackie, których akcja osadzona jest w historycznej krainie Szwabii, świadczą o fascynacji autora tą okolicą i stanowią próby literackiego ukazania jej specyfiki¹⁶. Przekonanie to odnajdziemy również w tekstach eseistycznych Dörflera¹⁷. Według autora istotna jest podstawa kształtowania

¹⁵ Cz. 1: *Der Notwender. Roman*, Berlin 1934, cz. 2: *Der Zwingherr. Roman*, Berlin 1935, cz. 3: *Der Alpkönig. Roman*, Berlin 1936. Wydanie całościowe: *Die Allgäu-Trilogie. Roman*, Hamm 1949.

¹⁶ Por. np. P. Dörfler, *Der Sohn des Malefizschenk. Ein Roman*, München und Kempten 1947; *Am Hunnenstein. Geschichtliche Erzählung*, Frankfurt a.M. 1925.

¹⁷ Por. P. Dörfler, *Ahnen und Heimat*, w: „Die neue Literatur“, Juli 1934; *Aufgabe der Heimatpflege*, w: „Bücher-Rundschau“, r. 4, (1925), 285-288; *Augsburg und Schwaben*

się zrębów świadomości regionalnej oraz poczucie łączności z regionem, również na obcej ziemi, czego przykładem mogą być ukazane w powieści *Die Gesellen der Jungfer Michline* (1953) silne więzi łączące szwabskich piekarzy w Rzymie. Zasada koncentrowania życia w granicach jednej ziemi czy okolicy jest, według autora, pochodną długiego procesu integrowania się małych sąsiedztw w większe jednostki i w zespoły przestrzenno-społeczne o dużej spójności terytorialnej, politycznej, obyczajowo-kulturowej i folklorystycznej¹⁸.

Poszczególne aspekty regionu, przez Dörflera ukazane niezwykle plastycznie, nie tylko wprowadzają czytelnika *in medias rei*, ale również skłaniają do przeżywania przedstawionego modelu świata, apelują do jego sfery emocjonalnej, do wrażliwości i wyobraźni. W ugruntowaniu poczucia przynależności do ziemi ojczystej niezbędne jest poznanie jej okolic oraz kulturowej tradycji. Dlatego Dörfler przeplata nierzadko akcję utworów z obszernym komentarzem krajoznawczym, zawierającym szczegółowe informacje o miejscowości, regionie czy też ciekawostce przyrodniczej¹⁹. Ukazuje to najdobitniej powieść *Die Wessobrunner* (1941), traktująca o twórczości artystycznej tzw. Szkoły Wessobruńskiej (XVIII wiek), którą tworzyli sztukatorzy z rodziny Zimmermann²⁰. Autentyczne nazwy krain, miast, rzek i majątków mieszają się z nazwami stworzonymi na wzór rzeczywistych. Czytelnik mniej obeznany z geografiami może je traktować jako prawdziwie istniejące, natomiast odbiorcy bardziej odcytani mogą te fikcyjne nazwy wiązać ze świadomą dążnością autora do uzyskania pewnej reprezenta-

in Bayern, „Ausländer“, w: „Bayerischer Heimatschutz“, r. 17, (1919), 120; *Dichtung als lebendige Volksgeschichte. Cz. 1*, w: „Schönere Zukunft. Wochenschrift für Religion und Kultur, Soziologie und Volkswirtschaft“, r. IX, nr 51, z 16.09.1934, 1349-50; *Peter Dörfler über seine Ahnen und seine Heimat*, w: *Spektrum des Geistes*, Ebenhausen 1953, 50; *Pfarrer und Heimatgedanke*, w: *Heimatarbeit und Heimatforschung. Festgabe für Christian Frank z. 60. Geb.*, München 1927, 50; *Religiöse Kräfte des Volkstums*, w: „Deutschlands General-Versammlung der Katholiken“ 62, 173-180; *Volk und Buch*, w: *Wiederbegegnung von Kirche und Kultur in Deutschland. Eine Gabe für Karl Muth*, München 1927, 255-271; *Volk und Dichter*, w: „Die Literatur“, r. 36, (1933), 94; *Vom Bau der Heimat*, w: „Deutscher Heimatwart“, (1925), 290-294; *Vom religiösen Brauchtum*, w: „Hochland“, r. 34, 3 (1936-37), 198-214; *Ahnen und Heimat* (bez daty, prawdopodobnie między 1934 a 1947), w: IV/NL PD 226; *Die bäuerliche Seele* (bez daty, prawdopodobnie między 1934 a 1947), w: IV/NL PD 226.

¹⁸ Por. P. Dörfler, *Dichtung als lebendige Volksgeschichte*, op. cit., 1349-1350.

¹⁹ Por. np. opowiadanie *Marianus*, w: P. Dörfler, *Des Vaters Hände Erzählungen*, München 1956, 99-127.

²⁰ Por. P. Dörfler, *Die Wessobrunner. Roman um ein deutsches Künstlerdorf*, Berlin 1941. Szczytowym punktem Szkoły Wessobruńskiej jest uwieczniony w powieści *Die Wessobrunner* rokokowy kościół w Wieskirche (gmina Steingaden), zbudowany w latach 1745-1754 przez Dominicusa i Johanna Zimmermannów. W 1983 r. świątynia ta została wpisana na listę dziedzictwa kulturowego UNESCO jako jeden z najznamienitszych przykładów sztuki rokoka w Niemczech.

tywności. Elementy przestrzeni stanowią jedynie punkty orientacyjne, wyraźnie wskazują teren akcji i wprowadzają topograficzne granice.

W Trzeciej Rzeszy próbowano dopatrzeć się u Dörflera wpływów nacjonalistycznych, przede wszystkim poprzez obecne w jego utworach motywy mityczne oraz ukazanie gospodarki niemieckiej jako wzorcowej. Szwabia, zdaniem wiodących ideologów nazistowskich, podobnie jak inne niemieckie krainy geograficzne, powinna być ukazana jako miejsce, w którym Niemcy czują się bezpieczni. Z różnorodnych grup kulturowo-etnicznych miała powstać spójna grupa narodowo-państwowa budująca wspólną kulturę na fundamentach mitu o potęgę Niemiec. Próba uczynienia z Dörflera pisarza w służbie narodowego socjalizmu nie powiodła się. Zbyt dużo elementów jego twórczości stało w poprzek głoszonej w latach 30. ideologii. Figury literackie, zachowując swą podmiotowość, ujmowane są przez autora jako jednostki, ale w myśl teologicznej prawdy o Ludzie Bożym, jako członkowie tejże społeczności. Po drugie, okazuje się, że bez Bożej interwencji niewiele można w dziejach zdziałać. Autor afirmuje tezę, iż nad dziejami czuwa Opatrzność, która nie dopuszcza, aby świat zamienił się w chaos.

4. Rzym w twórczości Dörflera

Rzym jest tym miejscem, które Peter Dörfler odwiedził sześć razy i które w znaczący sposób wywarło wpływ nie tylko na jego życie osobiste i rozwój duchowy, ale również na jego twórczość literacką. Pierwsze zetknięcie się z Wiecznym Miastem w listopadzie 1900 r. związane było z uczestnictwem kleryka z monachijskiego Gregorianum w beatyfikacji Crescetnii Hössin (1682-1744), franciszkanki z położonego blisko stron rodzinnych Dörflera Kaufbeuren. Pobyt ten został opisany ponad dwadzieścia lat później i opublikowany w renomowanym miesięczniku „Hochland”²¹. Zaowocował on też pewną teologiczną intuicją właściwego rozumienia Kościoła jako fenomenu o charakterze wspólnotowym i powszechnym. Dörfler prawidłowo też identyfikuje eschatologiczne przyporządkowanie Kościoła idei Królestwa Bożego, pojmując, że jest on ciągłym urzeczywistnianiem określających go cech, których nigdy nie posiada jednak w stanie idealnym. Wspomnienie pierwszego kontaktu z Rzymem nawiązuje zatem nie tylko do doświadczeń indywidualnych autora, lecz także – choć w znacznie mniejszym stopniu – do przeżyć zbiorowych. Wiele z nich nabierało przez to okazjonalnych sensów okolicznościowych ze względu na ich powstanie bezpo-

²¹ Por. P. Dörfler, *Meine Romfahrt im Heiligen Jahr 1900*, w: „Hochland“, t. 2 (kwiecień 1925-wrzesień 1925), r. 22, 235-239.

średnio pod wpływem jakiegoś wydarzenia. Dopiero ponad tym konkretnym sensem nadbudowywane zostały znaczenia szersze – w tym przypadku religijne.

Drugi, najbardziej dla rozwoju duchowego owocny, pobyt w Rzymie miał miejsce w latach 1906-1907 i związany był z wczesnym wypaleniem młodego kapłana, który nie tylko zdecydował się na kapłaństwo pod wpływem presji rodziców²², ale i nie potrafił odnaleźć się w dotychczasowej pracy duszpasterskiej. Dörflera korespondencja z rodziną Kohler, z prawnikiem Maxem Zwiebelem (2.11.1906-18.10.1907) oraz zapiski w dzienniku (1.12.1906-10.11.1907) pozwalają na rekonstrukcję tamtego ważnego dla późniejszej twórczości literackiej okresu. Nie znajdziemy tu ani w utworach literackich odwoływania się do autorytetów teologicznych; pisarz nie porusza również spraw odnoszących się bezpośrednio do kontrowersji wokół doktryny katolickiej. Te autobiograficzne teksty (m.in. z racji niedostępności aż do 2005 r.) nie były uwzględniane w dotychczasowych badaniach nad spuścizną literacką Petera Dörflera. Jedynie jego długoletni przyjaciel Joseph Bernhart sięgał po niektóre ich fragmenty w celu przybliżenia czytelnikom sylwetki pisarza²³.

Kilka lat po powrocie z pobytu badawczego w Italii, Peter Dörfler przystąpił do budowania własnej rzymskiej mitologii. W jej konstrukcji autor płynnie przechodzi od prywatnych wydarzeń do rozległej historii włoskiej stolicy. Tym samym zostaje nawiązane współdziałanie, któremu towarzyszy charakterystyczna ambiwalentna aura uczuciowa: fascynacja i uczucie przemożnego przyciągania, a z drugiej strony głęboka niechęć czy nawet lęk, co widoczne jest już w pierwszej powieści zatytułowanej *La Perniziosa* (1914). W utworze tym autor dał upust m.in. swojemu rozczarowaniu z powodu metod kształcenia oraz poziomu studiów w Rzymie (co zresztą dobitnie potwierdza jego korespondencja z lat 1906-1907). Poprzez ten wątek uwidoczniają się mocno pewne aluzje autobiograficzne. Można

²² Por. list Petera Dörflera do Maxa Zwiebela z 8.06.1901, w: IV/NL PD 22.

²³ W swoich wspomnieniach ten katolicki intelektualista postrzega Dörflera przede wszystkim jako filozoficznego optymistę, a jednocześnie życiowego pesymistę. Por. M. Weitlauff (red.), *Joseph Bernhart, Erinnerungen 1881-1930*, Weissenhorn 1992, 213, 462 i 556-567; M. Weitlauff (red.), *Joseph Bernhart: Erinnerungen 1881-1930. Zweiter Teil: Anmerkungen und Dokumente*, Weissenhorn 1992, 1393. Por. też: J. Bernhart, *Schwäbische Porträts*, red. L. Wachinger, Weissenhorn 1984, 139-183; tenże, *Peter Dörfler*, Sonderdruck aus: *Lebensbilder aus dem Bayerischen Schwaben*, t. 7, München (bez daty), 19-20. Josef Bernhart hat – według Hansa Pörnbachera – zbyt przesadza w odwoływaniu się do konfliktów wewnętrznych Dörflera związanych z celibatem, sublimując tym samym swoje własne rozterki w tej dziedzinie. Analiza tekstów autobiograficznych z drugiego okresu rzymskiego przeczy tej tezie. Por. H. Pörnbacher, *Peter Dörfler (1878-1955)*, w: M. Weitlauff, W. Ausbacher (red.), *Lebensbilder aus dem Bistum Augsburg. Vom Mittelalter bis in die neuste Zeit*. Jahrbuch des Vereins für Augsburger Bistumsgeschichte 39 (2005), 471-494, tu s. 475-476.

domniemywać, iż pisarz usiłuje zrozumieć własne peryperie związane z pamięciowym przyswajaniem wiedzy teologicznej, analizując je przy tym z dystansu, jaki umożliwia mu kreacja postaci historycznej uwikłanej w podobne turbulencje. W osobie ojca Romualda, rektora szkoły klasztornej na przedmieściach rzymskich, skupiają się jak w soczewce wszystkie tendencje scholastyczne ówczesnej teologii. Przeciwwstawiony mu zostaje jego uczeń, Romolo, któremu nie wystarczają przekazy wiary w postaci dogmatów i który swoje wątpliwości powierzyć może jedynie kartkom dziennika²⁴. *La Perniziosa* została przez krytyków literackich w dużym stopniu zignorowana, a przecież w tym utworze autor jest najbliższy prądom określanym ówczasnie jako modernistyczne. Jego zdaniem, w obliczu przemian w życiu społeczno-politycznym i cywilizacyjnym nie da się już utrzymać tezy o identyczności nowej i starej teologii. *Depositum fidei* może być pojęte jedynie jako „ziarenko” czy „zarodek”, nigdy jednak jako system założeń teologicznych, z których można wydedukować logicznie cały system teologii współczesnej. Dopuszczalna jest zatem ewolucja formuł i instytucji, choć tylko pod jednym warunkiem: nauka ta pozostaje niezmienna w swojej istocie.

Przy rozpatrywaniu fenomenu Rzymu w życiu i twórczości Petera Dörflera z perspektywy duchowo-religijnej istotną sprawą jest nie tylko opis – zwierciadło miasta w sensie dokumentalnym – ale ponadto utrwalenie pewnego rodzaju atmosfery duchowo-mentalnej. Mający już na swoim koncie kilka niewielkich tekstów literackich Dörfler traktuje stolicę Italii jako miejsce i czynnik wyzwolenia sił duchowych oraz twórczych, jak również z perspektywy życia osadzonego w bliskim mu środowisku religijnym. Jedność, ewokowana przez ponawiane i, dzięki wspomnieniom, aktualizowane doświadczenie przebywania w „magicznej” przestrzeni, posiada wybitnie odniesienia religijno-egzystencjalne. Należy jednak zauważyć, że samo pojęcie doświadczenia religijnego w jego potocznym znaczeniu pojmowanym wyznaniowo, jest tutaj określeniem zbyt wąską problematykę. Jest ono również niewygodne w odniesieniu do tekstów poetyckich młodego pisarza. Dominującą perspektywę stanowi przede wszystkim jego retrospekcja, która zasadza się na immanentnym oglądzie świata w pamięci podmiotu. Nie jest to jednak perspektywa całościowego ogarnięcia przeszłości. Wręcz przeciwnie – taka narracja pamięci implikuje wybiórczość, selektywność, fragmentaryczność oraz celowość danego przekazu. Dörfler umieszcza Rzym w centrum świata chrześcijańskiego, a jego metafizyczne oblicze ujmowane jest w formie dalekiej od zmienności i efemeryczności. Jego podziw otwiera drogę do kontemplacji zastanej rzeczywistości, w której ukrył się Bóg. Zawarty w tekstach

²⁴ Por. P. Dörfler, *La Perniziosa. Roman aus der römischen Campagna*, Kempten-München 1914, 11-12 i 224.

autobiograficznych, a dodatkowo w twórczości literackiej u Dörflera, Rzym jawi się zatem jako byt immanentny, pamięciowy i wieczny oraz wywołujący fascynację będącą, według Rudolfa Otto, integralnym składnikiem przeżycia religijnego²⁵. Miasto to jest nie tylko przestrzenią intensywnych przeżyć duchowych, lecz także posiada wymiar czasowy – jest czasem wybranym i świętym w płaszczyźnie etycznej, gdyż odsłania twarz pielgrzyma, tym razem bez żadnej maski.

Ta swoista fascynacja Rzymem to – w przypadku Dörflera – nie tylko spotkanie z katolicyzmem, ale i ze światem antycznym. W początkowej fazie korespondencji przeważa zachwyt nad pamiątkami z tamtych odległych czasów. Młody student archeologii był pod urokiem Campo Santo Teutonico, cmentarza położonego wprawdzie na terenie Watykanu, ale posiadającego status niezależnego terytorium²⁶. To urokliwe, ocienione palmami i cyprysami oraz opatrzone napisem „Carolus Magnus me fundavit” miejsce, jest najstarszym, pochodzącym z czasów cesarza Konstantyna I (285-337), chrześcijańskim cmentarzem nad ziemią w Rzymie (o czym wspomina zresztą w swoich notatkach rzymskich pisarz i konwertyta Werner Bergengruen²⁷). Rzym antyczny wraz z jego potężnym koloseum jest miejscem akcji opowiadania *Das Geheimnis des Fisches* (1947)²⁸. W utworze tym na głównych protagonistów kreuje Dörfler chrześcijanina Ptolomäusa i jego ucznia Theonasa, który pod wpływem nauk swojego mistrza przyjmuje chrzest i jest świadkiem jego męczeńskiej śmierci za wiarę. Dörfler preferuje tu przede wszystkim postawy i czyny wynikające z idei wyższych – altruizmu oraz konieczności wyrzeczeń. Z sytuacji obu postaci utworu wynikają pytania natury egzystencjalnej dotyczące kruchości życia ludzkiego, fragmentarycznego charakteru ziemskiego bytu oraz brak możliwości spełnienia się w nim w sposób pełny. W obliczu tej niedoskonałości ludzkiej egzystencji, do rangi wielkiego problemu podniesiona została tu kwestia zbawienia i jej interpretacji w tradycji chrześcijańskiej.

Ale miasto kojarzone jest nie tylko z wymiarem religijnym, lecz również historycznym, nawiązującym do czasów antycznych, czego wyraz daje autor w powieści *Neue Götter*, której akcja rozgrywa się za czasów cesarza rzymskiego Hadriana (76-138). Student Dörfler żywo interesował się historią chrześcijań-

²⁵ Por. R. Otto, *Świętość: Elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych*, Warszawa 1968, 54-56.

²⁶ Por. list Petera Dörflera do rodziny Kohler z dnia 2.11.1906, w: IV/ NL PD 20.

²⁷ Por. W. Bergengruen, *Römisches Erinnerungsbuch*, Freiburg im Breisgau 1949, 108. Jednocześnie ta małutka niemiecka enklawa, znajdująca się w bezpośrednim sąsiedztwie Auli Pawła VI, kryje także grób niemieckiej pisarki Julie von Massow (1825-1901), której konwersja na katolicyzm miała miejsce w 1885 r.

²⁸ Por. P. Dörfler, *Das Geheimnis des Fisches. Eine frühchristliche Erzählung*, Düsseldorf 1947.

stwa, a studiując dokumenty i inne świadectwa odnoszące się do pierwszych wieków chrześcijaństwa, nabierał powoli przekonania, że ówczesna Kuria Rzymska przypomina skostniałą instytucję, obrosłą martwymi tradycjami. A bezpośrednio negatywne doświadczenia związane ze studiami przysłoniły w pewien sposób żywe zainteresowanie światem starożytnym, postrzeganym z perspektywy starych cmentarzy, płyt nagrobnych i mitów. Można odnieść przy tym wrażenie, że dopiero na poziomie literackim, odpowiadającym zapiskom Dörflera o charakterze autobiograficznym, można wyraźniej dostrzec bogactwo inspiracji „rzymskich” oraz towarzyszący autorowi zamysł znalezienia języka, za pomocą którego dałaby się zwerbalizować rzeczywistość, dotychczas przez niego niewypowiedziana. Jednym z chwytów artystycznych, zastosowanym w warstwie językowej, jest konstrukcja poetyckich obrazów. Dörfler we wspomnianej już powieści *Die Gesellen der Jungfer Michline* z upodobaniem kształtuje finezję i bogactwo detalu, a kreowany przez siebie obraz dopełnia refleksją, uogólniającą dokonane przez nią spostrzeżenia. Przemierzanie miejsc, które tworzą labiryntowy pejzaż miasta oraz przywoływanie osób i zdarzeń, nie bez uwzględnienia kontekstu historycznego, nabierają tu charakteru wędrówki symbolicznej. A jej literackie porządkowanie umożliwiło autorowi „utkanie” swoich tekstów na podstawie własnego doświadczenia przestrzeni rzymskiej. Opowieść o Rzymie w XVIII wieku jest tu zapisem obserwacji miasta, które autor przemierzył wzdłuż i wszerz. Znajdziemy tu refleksje pogłębione historycznie i kulturoznawczo, miejscami kipiące czytaniem, przepelnionej kronikarskimi szczegółami. Ta wewnętrzna opowieść narracyjna skupia w sobie fazy poznawania historii i kultury miasta historycznego oraz współczesnego, realnego. W swojej metodzie jest Dörfler konsekwentny i wytrwały, w ramach jednej historii Wiecznego Miasta buduje wielowątkowe mikrohistorie, które można by wziąć do ręki jak mapę i z powodzeniem szukać osiemnastowiecznych rzymskich ulic, placów, zakładów rzemieślniczych i podwórek. Dbą zatem o detale – historyczne, kulturowe i topograficzne. Strategia pisarza nakłada na geografę stolicy Italii wewnętrzną geografę autora – jego przeszłości, wspomnień i wyobraźni, jakkolwiek wyobraźni ciężącej ku realności. Pomniki historii i kultury, tej wielkiej, europejskiej, ale i zwykłej kultury codzienności Rzymu, są potrzebne pisarzowi do odnalezienia się w potrójnej roli – turysty, pisarza i kapłana. Ale i miasto jako przestrzeń estetyczna, z wieloma detalami wykreowana przez Dörflera, nie może być poznany do końca, ponieważ jest dla refleksyjnego przedmiotu pewnym stanem, nastojem umysłu, a dokładniej – swobodnej gry literackiej.

Mianowanie Rzymu, z jego historycznym i kulturowym bagażem, na jednego z bohaterów tej prozy potwierdza wreszcie tezę o interdyscyplinarnym porozumieniu, świadczącym o ujmowaniu geograficznej przestrzeni w kategoriach

kulturowych praktyk konstruowania terytoriów, tożsamości i pamięci. Chodzi tu o gest przystający do pisarstwa rozpiętego na filarach doświadczenia i tożsamości; specyficznych dla autora identyfikowania owego przeżycia; wreszcie opisanie wszystkiego, co doświadczone w formie stopniowo konstytuującej się narracji. Jest to spojrzenie teologiczne na kondycję metropolii rzymskiej jako rzeczywistości przede wszystkim duchowej, ale i historycznej. Nasuwa się w tym miejscu kwestia analogii między doświadczeniem poetyckim i religijnym. Nie chodzi przy tym o podobieństwo przebiegu faz obu doświadczeń czy też o doznawanie podobnych odczuć o charakterze metafizycznym, lecz o pojmowanie aktu twórczego jako jednego ze sposobów nawiązania kontaktu z sacrum.

Wzdłuż tej głównej linii trzech utworów bezpośrednio nawiązujących do metropolii rzymskiej układają się inne teksty Petera Dörflera z tego obszaru tematycznego i odwołujące się po pozostałych czterech pobytów w Italii. Wymienić tu należy: szkice i felietony²⁹ oraz wspomniane już teksty hagiograficzne dotyczące świętych związanych z Italią³⁰, które to poszerzają i szczerzej wypełniają autobiograficzny obszar tego pisarstwa.

5. Konkluzje

Cechą wyróżniającą prozę Dörflera jest jej częste odwoływanie się do tradycji europejskiej, zbudowanej na kulturze grecko-rzymskiej oraz chrześcijańskiej. Obcując z przeszłością, ukazuje ona aktualność w postaci uniwersalnych wątków, symbolizujących jedność świata i wyrażanych nie tylko w kategoriach rozumu i doświadczenia, ale i głębokiej intuicji przestrzeni duchowej. Znając dobrze realia Bawarii oraz Italii (w szczególności Rzymu), autor lokuje akcję niektórych opowiadań i powieści w scenerii włoskiej oraz południowych Niemiec. Popularność wśród czytelników zaskarbiło sobie duże poczucie humoru pisarza, wykazującego wiele sympatii do szkicowanych przez siebie postaci oraz umiejętnie wykorzystana fantazja, połączona z obfitą wiedzą topograficzną i historyczną. Powieść i opowiadania Dörflera odzwierciedlają również językowe, mentalne i społeczne aspekty przemian zachodzących w Niemczech w I połowie XX wieku.

²⁹ Por. P. Dörfler, *Pilgerfahrt zu den sieben Hauptkirchen Roms*, w: *An heiliger Stätte*. Berlin 1924, 49-52; tenże, *Christliche Antike?*, w: „Hochland“, r. 19 (1922), 375-378; tenże, *Die Fossilien der antiken Götter*, w: „Hochland“, r. 11 (1914), 641-650; tenże, *Die Maler der römischen Campagna*, w: „Hochland“, r. 11 (1914), 763. Por. też nieopublikowane dotychczas autobiograficzne teksty Petera Dörflera *Aus meinem Leben* (bez daty, powstały prawdopodobnie w latach 1934-1947, w: IV/ NL PD 226) oraz *Peter Dörfler über Peter Dörfler zum 70. Geburtstag* (kwiecień 1948, w: IV/ NL PD 29).

³⁰ Por. P. Dörfler, *Philipp Neri*, w: „Hochland“, r. 41, (1948), 1-16.

Trudności w odbiorze twórczości przysparzają niektóre egzotyczne realia topograficzne, pojawiające się przede wszystkim w powieściach. Kolejnym problemem do przekroczenia przez czytelnika staje się wystylizowana przez pisarza mentalność „archaiczna”. Wszechobecna narracja w dużej części zastępuje dialog – nie narzuca się jednak ona czytelnikowi, tzn. nie jest natrętnym komentarzem odautorskim, a jedynie opisuje akcję, spiętrza ją, przepuszcza przez kolejne myśli bohaterów.

Słowa kluczowe: Kościół katolicki, kerygma, twórczość literacka, religia, kapłan.

Summary

TWO HOMELANDS. ABOUT THE LITERARY OEUVRE OF THE GERMAN CATHOLIC PRIEST PETER DÖRFLER

The author of the article, “Two Homelands: On the Literary Output of Peter Dörfler, a German Priest” points out that a characteristic feature of Peter Dörfler’s literary writing is its frequent reference to the European tradition built upon the Greco-Roman and Christian cultures. This tradition is depicted in the form of universal motives symbolising the unity of the world and expressed not only by the categories of intellect and experience, but also by elements of the sacred. In his literary works, he reflects upon cultural, social and religious changes taking place in Germany in the first half of the 20th century. The aim of this paper is to detect the influence of both Bavaria (his family homeland) and Rome (his spiritual homeland) on the writings of Dörfler, classified as a *Renouveau Catholique* writer.

Key words: Catholic Church, kerygma, literature, religion, priest.